

Arbeidstjeneste

Av Svein Guddingsmo

Etter 50 år kan det kanskje være på sin plass å minnes litt av det en opplevde i disse krigens dager. Det ble startet med arbeidstjeneste her i landet, selv sagt etter herrefolkets - tyskernes ordre og også etter deres mønster.

Arbeidstjenesten - eller AT som det alltid ble sagt - ble visstnok startet opp i 1941, og vi var forholdsvis godt kjent med begrepet da vi kom fram til 1944 - blant annet hadde endel sambygdinger vært på Saltfjellet i 1943, der de arbeidet på jernbanen. Det var også på tale å rømme landet på grunn av innkalling til AT, men vi var vel kjent med følgene av en slik handling. Vi visste om både fedre og brødre av slike "rømlinger" som satt i tysk fangenskap og som ble sittende til krigens slutt.

For mitt vedkommende kom innkallingen på vårparten 1944, med fram møte i Sparbu AT-leir (en tid Landbruksteknisk Institutt) den 22. mai. Vi var utrolig spente på hva som møtte oss. På Sparbu stasjon ble vi mottatt av en troppsfører som jeg syntes så ut for litt av en busemann - jeg vil ikke nevne så mange navn i den forbindelse, men hans navn var Petter Vist, en tidligere løytnant i Hæren. Jeg nevner ham ved navn fordi jeg tror han var et meget godt menneske som var i villrede om hvilken side han skulle velge under krigen.

Vår sveitfører holdt en glødende tale for oss om hvor viktig det var med ærlig arbeid. Han visste det gikk rykter om at vi skulle sendes både hit og dit, men - som han sa - vårt arbeidsfelt var på Sparbu og der skulle vi være hele sommeren.

Som "spadens og hakkens soldater" - som vi ble kalt - kom vi i gang med eksersis der geværet var byttet med spade.

Nordover

Vi i 2. tropp skulle arbeide opp idrettsplassen på Sparbu - den nåværende fotballbanen. Men etter få dager gikk ryktene sterkt om reise nordover, og etter to uker fikk vi endelig beskjed. Vi skulle til Osen i Nordland, 7-8 km fra Elsfjord. Sveitføreren holdt ny tale og toet sine hender - det var ikke med hans vilje dette skjedde, det var bestemt fra høyere hold (fra tysk hold selv sagt).

Det ble uttatt 45 mann - hele 2. tropp. Vi skulle nordover for å bygge opp en brakkeleir for andre AT-karer som skulle arbeide på vegen over Korgenfjellet. Brakkebygginga skulle vi greie på ca. en måned dersom vi arbeidet

Klar for avreise fra Sparbu stasjon 15. juni 1944.

På plass i Osen - endel av mannskapet.

Kokker og befal.

Fangebrakkka i serberleiren, der det tidligere var stuett inn 600 fanger.

hardt, etterpå skulle vi fortsette på Sparbu, fikk vi høre. Vi hadde ennå ikke lært nok - vi trodde fremdeles på nazipampene.

Etter en tre-fire dagers perm startet avreisen fra Sparbu stasjon søndag kveld 15. juni med et tysk troppetog. Vi AT-karene fikk bakerste vogn for oss selv og hadde ingen kontakt med tyskerne. Det var sen vår, bjørka hadde bare så vidt begynt å vise litt grønt. Vi passerte Majavatn litt over midnatt. Jeg syntes det lå et snev av uhygge over området etter den tyske massakren av 24 nordmenn fra distriktet høsten 1942. Kort sagt ble det en trist tur uten et minutts søvn.

Toget stoppet i Mosjøen i fem-tida om morgenen. Turen gikk så - på våre ben - til Halsøya utenfor byen. Der fikk vi servert lapskaus. Etterpå med et anleggstog til Elsfjord (jernbanen var såvidt kjørbær på denne strekningen). Så var det å ta bena fatt i 8 km til et skoleinternat som lå ved Store Luktvatn. Der skulle vi bo mens vi bygde brakkeleiren. Skolebygningen var ikke helt ferdig, og vi måtte bl.a. sette opp noen gamle trapper for å komme opp i 2. etasje og til kvisten, der vi - 45 mann - ble innkvartert.

Med bare et vindu i hver ende av huset til lufting kan en tenke seg hvilken atmosfære det ble der oppe med delvis våte klær som måtte tørkes på stedet.

Omsider kom vi i gang med brakkebygginga, og arbeidet gikk greit den første tida. Men etter hvert begynte ryktene å gå om at vi skulle være på stedet hele sommeren, og iveren med å bli ferdig med bygginga avtok sterkt.

Maten

Maten var et kapittel for seg. Det gikk på fisk hver dag, med en såkalt kjøtt-suppe på søndager. Hvor kjøttet hadde tatt vegen lurte vi sterkt på mange ganger. Dagsrasjonen av tørrmat var et halvt brød og en ørliten klatt margarin. Melk så vi ikke etter at vi kom til Osen.

Brødet vi fikk ble - etter sigende - bakt på Levanger, og med den farten det var på togene på den tida, tok det tid før vi fikk hand om det. Resultatet var da selvsagt muggent brød som igjen resulterte i temmelig ustelte mager. Det endte med at vi til slutt fikk prøve om vi selv fant noe som var brukendes i haugen av brød. Så ble det bestemt at vi skulle få tysk soldatstomp i stedet, og den var fri for mugg, men ble til gjengjeld hard som stein.

Vi prøvde også med "sultestreik" en dag. Vi arbeidet da ettermiddags-skift på vegen, og fikk middagsmat før vi startet på skiftet. Fisken vi fikk servert, var nærmest svart og temmelig uappetittlig å se til, og vi nektet alle som en å spise dette.

Etter endt arbeidstid - kl. 10 om kvelden - var vi mektig sultne og håpet på noe skikkelig å spise. Jo da, vi fikk den samme fisken anrettet som plukk-fisk!

Fangeleir

En liten kilometer fra leiren vår - i Knutlia ved Lille Luktvatn - lå en nedlagt fangeleir for jugoslaviske krigsfanger. Den hadde vært i bruk til året før -

Bautaen som er reist der massegravene lå. Gårdene i Knutlia i bakgrunnen (Foto fra 1993).

Litt av brakkeleiren. Brakkene vi satte opp var beregnet på 8 mann, vi bodde 16 mann i hver.

1943. I alt hadde det vært ca. 600 fanger der, men de fleste var døde i flekkyfus og lå begravet i to svære massegraver. Det ble fortalt at ca. 100 fanger var i live da leiren ble forlatt. Selve fangebrakka og galgen stod fortsatt, likeså et par brakker for vaktmannskapet. Vaktbrakkene ble flyttet til leiren vår og satt opp der.

Vi ble omsider ferdige med brakkebygginga, og det kom flere AT-karer til leiren. Først og fremst resten fra leiren i Sparbu, så kom mannskaper fra AT-leiren på Okkenhaug og til slutt en "sveit" fra Nekåbjørgen AT-leir i Selbu. Til sammen var vi vel ca. 400 mann samlet som nå drev med vegarbeid.

Stallbygging

En av AT-karene hadde egen hest som han fikk oppover og som skulle brukes på veggen. Og hesten måtte ha en stall å være i. Da jeg på den tiden hadde begynt min "yrkeskarriere" som snekker, fikk jeg i oppdrag å bygge denne stallen. Materialer og utstyr var det heller dårlig stell med. Noen svære kasser og diverse staurer var det hele jeg fikk, spiker var det riktig dårlig med. Men det ble da omsider et slags "krypinn" for hesten, og "palasset" skulle tas i bruk en kveld. Det gikk ikke så helt bra, da hesten var bundet skikkelig, tok han like godt med seg hele stallen og forsvant!

Besøk av generalen

En dag fikk vi ordre om å være ekstra oppmerksomme og oppføre oss skikkelig. Vi skulle nemlig få besøk av øverste sjef for Arbeidstjenesten - general Frølich Hansen. Vi skulle være i arbeid når han kom, men vi måtte stå i giv akt og håndhilse på denne "storhet" - en utrolig hoven nazipamp behengt med snorer og dekorasjoner - nesten som et juletre.

Artige hendelser

Artige hendelser var det tross alt også - som på matoppstillinga en dag. Daghavende lagfører meldte at det var mistanke om slurv med vasking av hendene før måltidene. Han skulle derfor kontrollere om vi var rene nok, og vi måtte holde fram hendene når vi passerte lagføreren så han fikk se godt på dem. Og kontrollen resulterte i at flere måtte snu og bort i en liten bekk som rant forbi. En kar fra Steinkjer som ble kontrollert holdt hendene ganske høgt, og med det samme han passerte lagføreren, tok han et solid tak i nesen hans. Men da ble det liv i leiren, og jeg tror ikke det ble noe mat på steinkjerbyggen den dagen. Resultatet ble 10 dagers kakebu om høsten etter at resten var dimittert.

En alvorlig episode

En temmelig alvorlig episode skjedde utpå høsten. Karene fra Okkenhaug leir - de fleste var sunnmøringer - var visst ikke særlig blide på sin sveitfører, og et par av dem hadde nok tenkt å spille ham et puss eller i alle fall skremme ham skikkelig.

Noen utflukter kunne det bli på søndager. Her var vi på toppen av Store Luktind, med utsikt over Store Luktvatn. I forgrunnen vår hornblåser Bjørn Andersskog.

Vegskjæringen der jeg arbeidet i 1944, i dag E6 på Korgenfjellet, sett sydover. (Foto fra 1993).

Det var en lummer høstkveld og vi hadde åpnet vinduet rett mot befalsbrakka. Plutselig smalt det - et øredøvende brak så vi trodde hele leiren gikk i lufta. Det viste seg at et par karer hadde stjålet sprengstoff på veganlegget, og om kvelden hadde de ordnet en ladning under rommet til sjefen, bare noen meter fra vinduet vårt. Det ble øyeblikkelig stor oppstandelse i leiren. Vår sveitfører var med en gang på pletten for å se om vi var inne. Antakelig ble vi fra Sparbu-leiren mistenkt først fordi vi bodde nærmest.

Men gjerningsmennene ble oppdaget av noen lagførere da de sprang fra stedet, og de ble arrestert på flekken. Sveitføreren som skulle "sprenges i lufta" berget bra, men han anmeldte saken som mordforsøk, og det ble harde forhør av de som fyrte av ladningen. Hvordan det gikk med disse karene, er jeg usikker på. Det sies at de berget livet, men satt fast på Vollan til krigens slutt.

Vegarbeid

Arbeidet på veggen gikk sin gang. Vi hadde norske anleggsbaser, og dermed liten føling med tyskere og nazister der oppe. Første tiden var det bare handarbeid med feisel, slegge, stubb-bryter, krafse og pukkbrett. Og det ble mange såre never for den som skulle "snu bor".

Utpå høsten fikk vi likevel kompressorer oppover, og maskinboringa satte mer fart i arbeidet. Hver sveit (Sparbu, Okkenhaug og Nekåbjørgen) fikk tildelt hvert sitt vegstykke som skulle gjøres ferdig, og vi ble lovt å bli dimittert etter hvert som vi fikk ferdig vår del. Ingen trodde på slike lovnader lenger, men merkelig nok holdt de hva de lovet denne gangen. Sparbu sveit ble ferdig først, og vi fikk til og med premie for godt utført arbeid - fem esker sigaretter hver.

Veggen ble tatt i bruk sist i november 1944, og tyskerne kunne bruke den til retretten fra Finland og Finnmark. Mange husker vel ennå denne ferden av totalt utslitte soldater og halvdøde hester som sneglet seg fram etter veggene.

Når en ser på denne sommeren i ettertid, må en vel si at vi hadde det ganske bra i alle fall i forhold til de tusener som var tyskernes fanger. Befalet som ledet oss var stort sett greie karer. De som hadde litt vett i skoltene så sikkert hvilken veg det bar, og tenkte nok mye på hva framtida ville bringe. Husker forresten meget godt den 6. juni. Vår troppssjef Karl Berge kom på oppstillinga om morgenen og fortalte at de allierte hadde invadert Normandie, og en spontan jubel spredte seg i flokken vår.

Vi hadde 40 øre dagen i lønn, men jeg for min del ble skyldig på kalaset. Jeg måtte betale ni kroner ved det siste oppgjøret - endel effekter ble med heim selvsagt.

Gjenvisitt etter 50 år

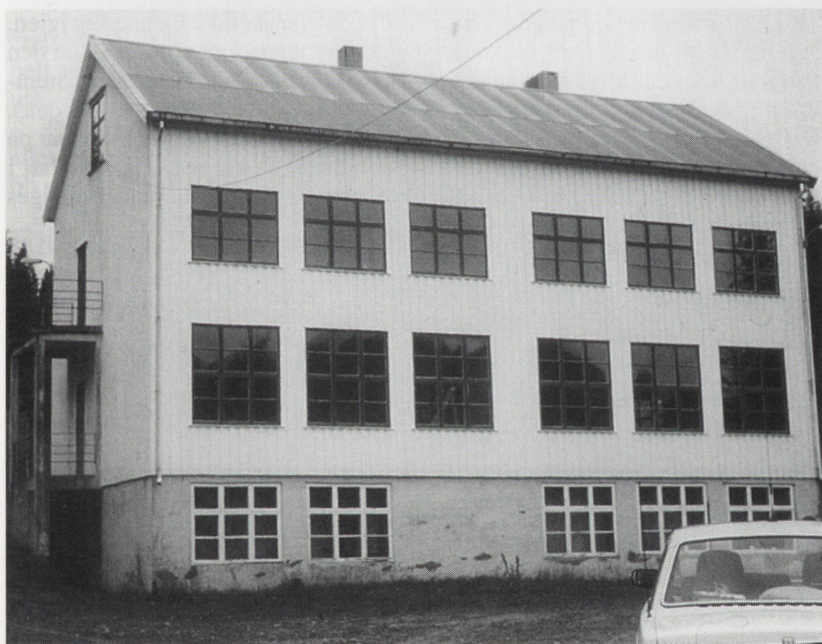
Sist sommer - altså etter 50 år - tok jeg en såkalt "mimretur" til Osen. Vi overnattet i hytte på Osen Camping, som ligger meget fint til ved Store Luktvatn. Skoleinternatet som vi bodde på, står helt uforandret etter alle åra

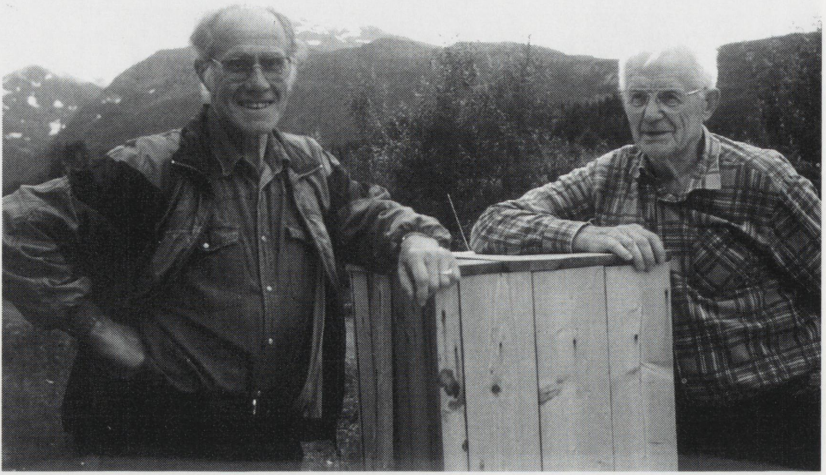
Den 1343 m høge Store Luktind har ikke forandret seg mye fra 1943 (øverst) til 1993 (nederst).

Skoleinternatet som vi hadde som forlegning.

Skoleinternatet hadde heller ikke forandret seg mye på 50 år. (Foto 1993).

I samtale med den ca. 80 år gamle Kåre Steinmo. (Foto 1993).

- bortsett fra et tilbygg på baksida - ellers er det vanskelig å kjenne seg igjen. Jeg var så heldig å treffe en som var godt kjent med alt som skjedde den gang, og som har bygd seg villa der spisebrakkastod. Han heter Kåre Steinmo og bodde den gang på gården Steinmoen (nedlagt for mange år siden). Det var telefonsentral på Steinmoen, så folket der hadde meget god greie på alt som hendte i leiren. Kåre Steinmo fortalte at vegen vi bygde, ble tatt i bruk og holdt over vinteren, men da vårløysinga satte inn, måtte den stenges og mye etterarbeid måtte gjøres.